

Sygn. akt IV CSK 521/10

POSTANOWIENIE

Dnia 24 sierpnia 2011 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Dariusz Dończyk (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Hubert Wrzeszcz

SSN Anna Kozłowska

w sprawie z wniosku Z. R.

przy uczestnictwie J. B., i in.

o dział spadku,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej

w dniu 24 sierpnia 2011 r.,

skargi kasacyjnej uczestnika postępowania M. A. R.

od postanowienia Sądu Okręgowego w B.

z dnia 3 marca 2010 r.,

oddala skargę kasacyjną.

Uzasadnienie

Postanowieniem z dnia 6 listopada 2007 r. Sąd Rejonowy w B. ustalił, że w skład spadku po S. R. wchodzi nieruchomości położone w B.: przy ul. P. nr geodezyjny 2051 o pow. 29 m² wartości 62 zł, przy szosie B.-W. nr 89 o pow. 2294 m² wartości 1.850 zł, na granicy B. i K. nr geodezyjny 83/4 o pow. 65 m² wartości 53 zł, przy ul. C. 10 nr geodezyjny 578 o pow. 870 m² wartości 89.610 zł i przy ul. C. nr geodezyjny 542/4 o pow. 564 m² wartości 49.827 zł oraz wierzytelność w kwocie 118.351 zł; ustalił, że uczestnik – M. A. R. poniósł koszty związane z utrzymaniem nieruchomości wspólnych w kwocie 3.440 zł oraz poniósł koszty pochówku spadkodawczyni w kwocie 270 zł; dokonał działu spadku w ten sposób, że na rzecz wnioskodawcy – J. R. przyznał działki o numerach geodezyjnych 2051, 89, 83/4 i 578 zaś na rzecz uczestnika M. A. R. działkę nr 542/4 oraz wierzytelność w kwocie 118.351 zł; tytułem wyrównania udziałów zasądził od M. A. R. na rzecz J. R. kwotę 36.446,50 zł, płatną w terminie jednego miesiąca od uprawomocnienia się orzeczenia z ustawowymi odsetkami w przypadku uchybienia terminowi płatności.

Sąd pierwszej instancji ustalił, że postanowieniem z dnia 15 czerwca 1987 r., II 1 Ns .../87, Sąd Rejonowy w B. stwierdził, iż spadek po S. R., zmarłej w dniu 8 lutego 1986 r., nabyli na podstawie ustawy: jej dzieci: M. A. R., J. R., I.L., i J. R. – każde z nich po 2/10 części oraz wnuczki: G. Z. i J. B. - każda z nich po 1/10 części, natomiast wchodzące w skład spadku gospodarstwo rolne odziedziczył syn M. A. R. Postanowienie to zostało zmienione w części dotyczącej rozstrzygnięcia o dziedziczeniu gospodarstwa rolnego postanowieniem Sądu Rejonowego w B. z dnia 22 marca 2000 r., II Ns .../99, zgodnie z którym dziedziczyli je z mocy ustawy dwaj synowie S. R.: J. R. i M. A. R., każdy z nich w nich w 1/2 części.

W skład gospodarstwa rolnego należącego do spadku wchodziły m.in. działki o numerach: 89, 578, 542, 2051, 83/4. W dniu 15 października 1987 r. M. A. R. sprzedał Skarbowi Państwa działki o numerach: 634/1, 634/2 i 634/3 o łącznej pow. 8581 m² powstałe z podziału działki numer 634 za kwotę 1.173.880 starych złotych. Działka o numerze 542 została podzielona na działki o numerach 542/1, 542/3 i 542/4. W dniu 30 października 1995 r. uczestnik postępowania podpisał umowę z Zarządem Miasta B., na mocy której uzyskał odszkodowanie w wysokości 1.820 starych złotych za działkę o numerze 542/1. W dniu 27 listopada 1987 r. uczestnik postępowania sprzedał Skarbowi Państwa działkę o numerze 1514 o pow. 2144 m²

za kwotę 550.000 starych złotych, zaś w dniu 28 listopada 1997 r. sprzedał Gminie B. działkę nr 16740 o pow. 3762 m² za kwotę 116.359 zł. Wartości poszczególnych działek wynosiły: działki nr 578 – 89.610 zł, nr 2051 – 62 zł, nr 89 – 1850 zł, nr 83/4 – 53 zł i nr 542/4 – 49.827 zł. Uczestnik M. A. R. wykazał poniesienie nakładów na nieruchomości wspólną w kwocie 3.440 zł, na którą składały się opłaty adiacenckie i podatek od nieruchomości. W dziale spadku podlegały rozliczeniu także długi spadkowe w postaci poniesionych przez uczestnika M. A. R. kosztów pomnika w kwocie 170 zł, kosztów miejsca na cmentarzu i urządzenia pochówku w kwotach po 50 zł. Ustalając wartość spadku, należało również doliczyć sumy otrzymane przez uczestnika M. A. R. od Skarbu Państwa i Gminy B. w zamian za działki nr 634, 542/1, 1514 i 1674 w łącznej nominalnej kwocie 116.533,21 zł. Uczestnik postępowania nie wykazał, aby z tej sumy pewne kwoty były przekazane przez niego wnioskodawcy. Sąd pierwszej instancji nie uwzględnił także, jako nieudowodnionego, zarzutu - podniesionego przez uczestnika M. A. R. na podstawie art. 409 k.c. - że wyzbył się on korzyści majątkowych uzyskanych z wyłączenia nieruchomości wchodzących w skład spadku. Sąd Rejonowy dokonał działu spadku zgodnie z wnioskiem uczestnika M. A. R., przyznając mu działkę o numerze 542/4, którą od dawna użytkował. Pozostałe działki zostały przyznane wnioskodawcy, na rzecz którego zasądzono od uczestnika M. A. R. spłatę w kwocie 36.446,50 zł po odliczeniu poniesionych przez niego kosztów utrzymania nieruchomości wspólnej oraz spłaconych przez niego długów spadkowych.

Na skutek apelacji wniesionych od postanowienia Sądu Rejonowego przez wnioskodawcę (w którego miejsce po jego śmierci wstąpiła do postępowania jego żona Z. R.) oraz uczestnika M. A. R., Sąd Okręgowy w B., postanowieniem z dnia 3 marca 2010 r., zmienił zaskarżone postanowienie w ten sposób, że wskazaną w nim wierzytelność podwyższył do kwoty 596.620,39 zł; dokonał działu spadku w ten sposób, że nieruchomości opisane w punkcie I podpunkty od 1 do 5 przyznał na wyłączną własność wnioskodawczyni zaś wierzytelność opisaną w punkcie I podpunkt 6 przyznał na wyłączną własność uczestnikowi M. A. R.; zasądził tytułem dopłaty od uczestnika M. A. R. na rzecz wnioskodawczyni kwotę 225.754,20 zł płatną w ratach: pierwsza w wysokości 55.754,20 zł płatna w terminie do dnia 31

marca 2010 r. oraz pięć kolejnych w wysokości po 34.000 zł każda, płatnych w terminie do dnia 31 marca każdego kolejnego roku, poczynając od dnia 31 marca 2011 r. z ustawowymi odsetkami w stosunku rocznym w wysokości 13% na wypadek opóźnienia w terminie płatności którejkolwiek z rat; nakazał uczestnikowi M. A. R., aby wydał wnioskodawczynie przyznane jej na własność spadkowe nieruchomości; ustalił wartość przedmiotu postępowania na kwotę 741.732,39 zł; oddalił apelację wnioskodawczynie w pozostałym zakresie i w całości apelację uczestnika M. A. R.

Sąd Okręgowy uznał za prawidłowe ustalenia faktyczne Sądu pierwszej instancji. Za uzasadniony uznał zarzut apelacji wnioskodawczynie naruszenia art. 684 k.p.c. w związku ze zbyciem przez uczestnika M. A. R. części nieruchomości wchodzących w skład spadku. W przypadku zmian w stanie spadku pomiędzy chwilą śmierci spadkodawcy, a działem spadku podlegają one stosownemu uwzględnieniu i rozliczeniu. Dla rozliczeń pomiędzy współspadkobiercami bez znaczenia pozostaje, czy od samego początku obowiązuje postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku zgodne z rzeczywistym stanem prawnym, czy też prawidłowe ustalenie kręgu spadkobierców nastąpiło w wyniku późniejszego postanowienia o zmianie stwierdzenia nabycia spadku wydanego na podstawie art. 679 § 1 k.p.c. Skutkiem zbycia nieruchomości wchodzącej w skład spadku przed jego działem jest konieczność podziału jej równowartości wyliczonej według cen z daty działu spadku. Błędnie Sąd pierwszej instancji rozliczył więc jedynie nominalne kwoty uzyskane przez uczestnika M. A. R. uzyskane ze sprzedaży wszystkich nieruchomości, odstępując od ustalenia ich wartości według daty działu spadku. Jedynie w odniesieniu do nieruchomości (działki nr 634/1, 634/2, 634/3 i 1514) zbytych przez tego uczestnika wskutek inicjatywy Skarbu Państwa bądź Gminy B. w celu nabycia ich na cele, które w przypadku odmowy ich sprzedaży uzasadniałyby wszczęcie postępowania wywłaszczeniowego, uzasadnione było rozliczenie otrzymanego w zamian przez uczestnika M. A. R. ekwiwalentu w jego nominalnej wartości, o którego waloryzację nie wniósł wnioskodawca. Łączna wartość podlegających rozliczeniu nieruchomości zbytych przez uczestnika M. A. R. wraz z kwotami nominalnie uzyskanymi ze sprzedaży pozostałych nieruchomości wynosiła kwotę 596.620,39 zł. Uczestnik nie mógł bronić się

zarzutem opartym na podstawie art. 409 k.c., bowiem podstawą żądania wnioskodawcy uwzględnienia w dziale spadku zbytych nieruchomości stanowiły przepisy o dziale spadku. Natomiast podnoszona przez uczestnika okoliczność rozdysponowania przez niego odziedziczonego majątku spadkowego, zgodnie z oczekiwaniami zmarłej matki, mogła mieć znaczenie tylko wtedy gdyby była zaakceptowana - czego uczestnik nie wykazał - przez współspadkobiercę J. R. Z uwagi na sytuację materialną M. A. R. Sąd Okręgowy uznał za zasadne przyznanie wszystkich nieruchomości spadkowych wnioskodawczyni, aby zminimalizować dopłatę należną jej od uczestnika M. A. R. Łączna bowiem wartość majątku spadkowego podlegająca rozliczeniu wyniosła 738.022,39 zł, z czego wnioskodawczyni otrzymała nieruchomości o wartości 141.402 zł. Zasądzoną na jej rzecz kwotę dopłaty Sąd rozłożył na raty, mając na uwadze że uczestnik M. A. R. posiada jedynie oszczędności w kwocie 52.000 zł oraz otrzymuje emeryturę w kwocie 1.811 zł.

Od postanowienia Sądu Okręgowego skargę kasacyjną wniósł uczestnik M. A.R., który zaskarżył je w całości. W ramach podstawy kasacyjnej z art. 398³ § 1 pkt 2 k.p.c. w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. zarzucił naruszenie: art. 684, 386 § 4, art. 233 § 1, art. 300 § 1 k.p.c. W ramach podstawy kasacyjnej z art. 398³ § 1 pkt 2 k.p.c. zarzucił naruszenie art. 409 k.c. i art. 1035 w zw. z art. 212 § 2 k.c. Uczestnik postępowania wniósł o uchylenie zaskarżonego postanowienia oraz postanowienia Sądu pierwszej instancji i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania temu Sądowi, ewentualnie uchylenie zaskarżonego postanowienia i orzeczenie co do istoty sprawy przez oddalenie apelacji wnioskodawcy w zakresie żądania ustalenia wartości wierzytelności wchodzących w skład spadku według daty jego podziału oraz uwzględnienie apelacji uczestnika w całości.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zgodnie z art. 398³ § 3 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c., podstawą skargi kasacyjnej nie mogą być zarzuty dotyczące ustalenia faktów lub oceny dowodów. Przepis ten nie wskazuje konkretnych przepisów, których naruszenia nie można powołać dla uzasadnienia zarzutu naruszenia prawa procesowego, jednakże w orzecznictwie Sądu Najwyższego utrwalone jest stanowisko, że skarga kasacyjna

nie może być oparta na zarzucie naruszenia art. 233 § 1 k.p.c., który dotyczy oceny dowodów (por. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 29 marca 2007 r., II PK 231/06, OSNP 2008, nr 9-10, poz. 124 oraz z dnia 8 maja 2008 r., V CSK 579/07, nie publ.). Tym samym należy uznać za nieskuteczne kwestionowanie w skardze kasacyjnej, w ramach zarzutu naruszenia art. 233 § 1 k.p.c., ustalenie Sądu Okręgowego, że zmarły J. R. nie wyrażał zgody na sprzedaż przez M. A. R. nieruchomości wchodzących w skład spadku oraz iż wnioskodawca nie otrzymał dóbr materialnych z tytułu podziału sum pochodzących ze sprzedaży nieruchomości wchodzących w skład spadku.

Niezasadny był zarzut naruszenia art. 300 § 1 k.p.c., według którego za osobę prawną sąd przesłuchuje osoby wchodzące w skład organu uprawnionego do jej reprezentowania, przy czym sąd decyduje, czy przesłuchać wszystkie te osoby, czy też tylko niektóre z nich. Przepis ten w ogóle nie miał zastosowania w sprawie, w której uczestnikami postępowania były tylko osoby fizyczne. Uzasadnienie skargi kasacyjnej zarzutu naruszenia art. 300 § 1 k.p.c. wskazuje, że zarzut ten odnosi się do przesłuchania wnioskodawcy w hospicjum w dniu 16 lipca 2008 r. w trybie zabezpieczenia dowodu. Zabezpieczenie dowodu jest przedmiotem regulacji zawartej w art. 310 – 315 k.p.c., których naruszenia nie podniesiono w skardze kasacyjnej. Zgodnie z art. 398¹³ § 1 k.p.c. w zw. z art. 13 § 2 k.p.c., Sąd Najwyższy rozpoznaje skargę kasacyjną m.in. w granicach podstaw. W ramach tak określonej kognicji Sąd Najwyższy nie jest uprawniony do samodzielnego poszukiwania, w tym poprzez analizę uzasadnienia skargi kasacyjnej, właściwej podstawy skargi kasacyjnej uzasadniającej jej uwzględnienie.

Nie był uzasadniony zarzut naruszenia art. 684 k.p.c. wskutek przyjęcia przez Sąd Okręgowy do rozliczenia w dziale spadku wartości działek oznaczonych numerami 542/1, 542/3 i 1674 – zbytych przez uczestnika M. A. R. - według ich wartości ustalonej na dzień działu spadku. Zarzut naruszenia wymienionego wyżej przepisu uzasadniono w skardze kasacyjnej w pierwszej kolejności tym, że Sąd Okręgowy pominął wyjaśnienia uczestnika postępowania M. A. R., według których nie miał on innej możliwości niż wyrażenie zgody na sprzedaż działki o numerze 1674, bowiem była ona położona w bezpośrednim sąsiedztwie innych nieruchomości już wykupionych przez Skarb Państwa i Gminę B. pod planowaną

inwestycję budowy domów wielorodzinnych. Podniesiony zarzut naruszenia art. 684 k.p.c. opiera się na założeniu dokonania przez Sąd Okręgowy niepełnych ustaleń faktycznych wskutek pominięcia części dowodów przeprowadzonych w sprawie. Tak skonstruowany zarzut jest niezasadny skoro w skardze kasacyjnej poza, niepodlegającemu badaniu w postępowaniu kasacyjnym, zarzutem naruszenia art. 233 § 1 k.p.c. nie sformułowano odpowiednich innych zarzutów procesowych dotyczących pominięcia przez Sąd drugiej instancji części materiału dowodowego i dokonania w sprawie niepełnych ustaleń faktycznych. W konsekwencji zarzut naruszenia art. 684 k.p.c. podlegał dalszej ocenie z uwzględnieniem ustaleń faktycznych dokonanych w sprawie przez Sąd Okręgowy, z których nie wynikało, aby wyzbycie się własności działek nr 542/1, 542/3 i 1674 było następstwem okoliczności niezależnych od uczestnika M. A. R.

Według art. 684 k.p.c., w sprawie o dział spadku sąd ustala skład i wartość spadku. Z przepisu tego nie wynika, według jakich zasad ustala się skład i wartość spadku. Jak to wyjaśnił Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 27 września 1974 r., III CZP 58/74 (OSNCP 1975, nr 6, poz. 90), w dziale spadku stan spadku ustala się według chwili otwarcia spadku, jego zaś wartość według cen z chwili dokonania działu. Wcześniej takie samo stanowisko, co do tych zagadnień, zostało wyrażone w uchwale pełnego składu Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z dnia 15 grudnia 1969 r., III CZP 12/69 (OSNCP 1970, nr 3, poz. 39) oraz orzeczeniu Sądu Najwyższego z dnia 16 maja 1950 r., C. 72/50 (OSN 1951, nr 1, poz. 12). Odnośnie do zagadnienia według jakiej chwili należy oszacować przedmioty spadkowe, mimo braku uregulowania ustawowego tej kwestii należy przyjąć, że, następuje to według cen obowiązujących w chwili działu spadku, tj. według takich samych reguł, jakie przyjęto w kodeksie cywilnym przy obliczaniu zachowku (art. 995 k.c.) oraz przy darowiznach podlegających zaliczeniu do spadku (art. 1042 § 2 k.c.). Przyjęcie natomiast, że stan spadku ustala się na chwilę jego otwarcia jest konsekwencją uwzględnienia przepisów prawa materialnego dotyczących spadku. W szczególności z art. 922 § 1 k.c. wynika, że spadek - który otwiera się z chwilą śmierci spadkodawcy (art. 924 k.c.) - stanowi ogół praw majątkowych i obowiązków zmarłego. Tak ustalony stan spadku w chwili jego otwarcia, w zakresie aktywów, stanowi przedmiot działu spadku. Zmiany w tym stanie, w okresie między

otwarcie spadku a jego działem np. spowodowane sprzedażą rzeczy wchodzącej w skład spadku, podlegają w chwili działu spadku stosownemu uwzględnieniu i ewentualnemu rozliczeniu. Spadkobiercy bowiem ponoszą skutki zmian w stanie spadku, gdyż do wspólności majątku spadkowego, zgodnie z art. 1035 k.c., stosuje się odpowiednio przepisy o współwłasności ułamkowej.

W postępowaniu o dział spadku sąd, zgodnie z art. 686 k.p.c., rozstrzyga o wzajemnych roszczeniach spadkobierców z tytułu posiadania i używania przedmiotów spadkowych, pożytków i przychodów, poczynionych nakładów i spłaconych długów spadku. W uzasadnieniu uchwały Sądu Najwyższego z dnia 30 maja 1980 r., III CZP 26/80 (OSNCP 1980, nr 12, poz. 229) wyjaśniono, że przed działem spadku gospodarstwa rolnego spadkobierca, dziedziczący to gospodarstwo, może rozporządzać poszczególnymi przedmiotami należącymi do tego gospodarstwa tylko za zgodą pozostałych spadkobierców albo po uzyskaniu stosownego rozstrzygnięcia sądowego (art. 1058 w zw. z art. 1035 i art. 199 k.c.). Jeżeli taki spadkobierca dokonał rozporządzenia bez wymaganej zgody albo uzyskania rozstrzygnięcia sądowego, to w postępowaniu o dział spadku gospodarstwa rolnego sąd rozstrzyga o wynikłym stąd i zgłoszonym roszczeniu, jako dotyczącym posiadania poszczególnych przedmiotów należących do gospodarstwa, w kręgu współspadkobierców dziedziczących to gospodarstwo (art. 686 k.p.c.). Samo rozporządzenie udziałem spadkobiercy w przedmiocie należącym do spadku, zgodnie z art. 1036 k.c., wymaga zgody pozostałych spadkobierców. W braku zgody któregokolwiek z pozostałych spadkobierców rozporządzenie jest bezskuteczne o tyle, o ile naruszałoby uprawnienia przysługujące temu spadkobiercy na podstawie przepisów o dziale spadku. Inną natomiast kwestią jest zbycie przez jednego ze spadkobierców bez zgody pozostałych spadkobierców przedmiotu wchodzącego w skład spadku. Takie rozporządzenie, zgodnie z art. 1035 w zw. z art. 199 k.c., jest nieważne. Dotyczy to także, w związku z art. 1058 k.c., rozporządzenia przedmiotem wchodzącym w skład spadkowego gospodarstwa rolnego. Jeżeli jednak w chwili działu spadku nie może nim być już objęty przedmiot wchodzący w skład spadku, którym samodzielnie rozporządził jeden ze spadkobierców bez zgody pozostałych spadkobierców, rozliczeniu powinna podlegać jego wartość ustalona na chwilę

działu spadku i według stanu na dzień otwarcia spadku, tak jakby przedmiot ten nadal wchodził w skład masy podlegającej podziałowi. Podstawę materialnoprawną takiego żądania stanowią przepisy o czynach niedozwolonych (art. 415 k.c.) w związku z przepisami materialnoprawnymi o współwłasności w częściach ułamkowych i dziale spadku. Należy mieć tu dodatkowo na uwadze, że także według art. 363 § 2 k.c., jeżeli naprawienie szkody ma nastąpić w pieniądzu, wysokość odszkodowania powinna być ustalona według cen z daty ustalenia odszkodowania, chyba że szczególne okoliczności wymagają przyjęcia za podstawę cen istniejących w innej chwili. Jedynie w przypadku zbycia, przez spadkobiercę przedmiotu wchodzącego w skład spadku bez zgody pozostałych spadkobierców, „usprawiedliwionego” określonymi okolicznościami, np. ze względu na jego właściwości, czy nieuchronność - tak jak miało to miejsce w odniesieniu do części nieruchomości spadkowych - wszczęcia postępowania wywłaszczeniowego, przyjęć należy, iż spadkobierca ma obowiązek wydania pozostałym spadkobiercom uzyskanej w zamian korzyści majątkowej (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 12 czerwca 1974 r., III CRN 83/74, Lex Polonica nr 309180), a w razie działu spadku rozliczenia tej korzyści majątkowej.

Podobne zasady zostały także przyjęte w orzecznictwie Sądu Najwyższego dotyczącym rozliczeń dokonywanych przy podziale majątku wspólnego – do którego, zgodnie z art. 46 k.r.o, mają odpowiednie zastosowanie przepisy dotyczące działu spadku - gdy przed dokonaniem podziału majątku wspólnego jeden z małżonków bez zgody drugiego zbył przedmiot wchodzący w skład tego majątku. W orzeczeniu z dnia 18 sierpnia 1958 r., 1 CR 547/58 (OSN 1959, nr II, poz. 58) Sąd Najwyższy przyjął, że w razie zbycia nieuzasadnionego przedmiotów wspólnych przez jednego z małżonków i tym samym wyrządzenia drugiemu małżonkowi szkody, temu ostatniemu należy się odszkodowanie w wysokości wartości połowy zbytego przedmiotu. Roszczenia z tego tytułu należy traktować analogicznie jak roszczenia z tytułu zwrotu wydatków z majątku wspólnego na majątek osobisty jednego z małżonków i w związku z tym odpowiednie odszkodowanie zasądzić w oparciu o przepis art. 26 k.r. i art. 134 k.z. (odpowiednik obowiązującego art. 415 k.c.). W postanowieniu z dnia 20 stycznia 1974 r., III CRN 384/73 (Lex Polonica nr 315538) dotyczącym podziału majątku wspólnego,

Sąd Najwyższy, odwołując się do art. 684 k.p.c., przyjął, że skład majątku wspólnego ustala się w zasadzie według stanu w dacie ustania wspólności. Tylko w wypadkach wyjątkowych, gdy jeden z małżonków celowo wyzbywa się przedmiotów należących do majątku wspólnego przed ustaniem wspólności, przedmioty te lub ich równowartość podlegają rozliczeniu przy podziale. W postanowieniu z dnia 4 listopada 1999 r., II CKN 523/98 (Lex nr 737256) Sąd Najwyższy potwierdził, że przedmiotem podziału mogą być jedynie przedmioty majątkowe, które były objęte wspólnością w chwili jej ustania i które nadal znajdują się w majątku małżonków jako objęte ich współuprawnieniem w częściach ułamkowych. Każdy z małżonków może jednak żądać rozliczenia z tytułu nieuzasadnionego zbycia przez drugiego małżonka składników majątku wspólnego w czasie trwania wspólności majątkowej. Roszczenie takie ma charakter odszkodowawczy i znajduje podstawę ogólną w art. 415 k.c.

Zasady rozliczenia w dziale spadku wartości zbytego przez jednego ze spadkobierców przedmiotu wchodzącego w skład spadku, według jego wartości z chwili działu spadku, nie zmienia okoliczność, że w chwili zbycia tego przedmiotu, spadkobierca-zbywca legitymował się postanowieniem o stwierdzeniu nabycia spadku, według którego – wbrew rzeczywistości stanowi rzeczy - był jedynym spadkobiercą. Zgodnie bowiem z przepisami określającymi skutki wynikające z prawomocnego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku, orzeczenie to stwarza jedynie podważalne domniemanie, że osoba wymieniona w tym postanowieniu jest spadkobiercą (art. 1025 § 2 k.c.). Postanowienie to nie ma charakteru konstytutywnego i poza skutkiem wynikającym z art. 1027 k.c. – uzyskanie dokumentu legitymującego spadkobiercę wobec osób trzecich niebędących spadkobiercami - służy ochronie osób trzecich działających w dobrej wierze, które z osobą wymienioną w postanowieniu o stwierdzeniu nabycia spadku, dokonują czynności prawnych mających za przedmiot rozporządzenie prawem należącym do spadku (art. 1028 k.c.). Wydanie postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku z pominięciem osoby, która jest współspadkobiercą spadku albo wchodzącego w jego skład gospodarstwa rolnego, nie pogarsza sytuacji tej osoby, wynikającej z art. 1035 i nast. k.c., wobec pozostałych spadkobierców (por. uzasadnienie uchwały Sądu Najwyższego z dnia 20 listopada 1992 r., III CZP

140/92, OSNCP 1993, nr 4, poz. 64). Za taką wykładnią przemawia dodatkowo argument, że każdy spadkobierca, także ten pominięty w postanowieniu o stwierdzeniu nabycia spadku, ponosi odpowiedzialność za długi spadku.

Uwzględniając ustalone okoliczności, Sąd Okręgowy prawidłowo przyjął, że zasada dotycząca dokonywania rozliczeń pomiędzy spadkobiercami według cen obowiązujących w chwili działu spadku powinna mieć zastosowanie także do rozliczenia pomiędzy wnioskodawcą (zmarłym J. R.) i uczestnikiem M. A. R. wartości części nieruchomości (działek nr 542/1, 542/3 i 1674) wchodzących w skład spadkowego gospodarstwa rolnego, zbytych, po otwarciu spadku, przez wymienionego wyżej uczestnika. Roszczenie wnioskodawcy J. R. o rozliczenie wartości nieruchomości wchodzących w skład spadkowego gospodarstwa rolnego, zbytych przez uczestnika postępowania bez zgody J. R., miało bowiem podstawę w art. 415 k.c. Zbycie tych nieruchomości nie było uzasadnione ich właściwościami, ani innymi, niezależnymi od uczestnika, okolicznościami. Ponadto należy mieć na względzie, że do wydania wadliwego postanowienia z dnia 15 czerwca 1987 r., w sprawie II 1 Ns .../87 o stwierdzenie nabycia spadku po S. R., doszło wskutek przedstawienia Sądowi spadku przez uczestników tego postępowania, w tym M. A. R., nieprawdziwych okoliczności mających znaczenie dla ustalenia spełniania przez J. R. kryteriów uprawniających go do dziedziczenia gospodarstwa rolnego wchodzącego w skład spadku, a brak aktywnego udziału J. R. w tym postępowaniu wynikał z zaniechania podania jego adresu zamieszkania (w Australii) przez M. A. R.

Uwzględniając powyższe, nie był uzasadniony zarzut naruszenia art. 409 k.c. gdyż podstawą rozliczenia korzyści majątkowej uzyskanej przez uczestnika M. A. R. w wyniku zbycia części nieruchomości wchodzących w skład spadkowego gospodarstwa rolnego nie miały zastosowania przepisy o bezpodstawnym wzbogaceniu, lecz odpowiednie przepisy dotyczące działu spadku w zw. z art. 415 k.c. Konsekwencją tego stanowiska jest również bezzasadność zarzutu naruszenia przez Sąd Okręgowy art. 386 § 4 k.p.c. przez oddalenie apelacji uczestnika M. A. R. mimo nierozpoznania przez Sąd Rejonowy – według zarzutu zawartego w jego apelacji – istoty sprawy poprzez zaniechanie ustalenia, czy uczestnik ten wyzbył się

korzyści majątkowej uzyskanej wskutek sprzedaży części nieruchomości wchodzących w skład spadkowego gospodarstwa rolnego.

Bezasadnie podniesiono także naruszenie przez Sąd Okręgowy art. 1035 w zw. z art. 212 § 2 k.c. wskutek przyznania na własność wnioskodawczyni zamiast uczestnikowi M. A. R. nieruchomości położonej w B. przy ul. C. 3 o numerze 542/4. W orzecznictwie Sądu Najwyższego przyjęto, że ocena okoliczności, które – zgodnie z art. 212 § 2 k.c. w zw. z art. 1035 k.c. - decydują o przyznaniu rzeczy jednemu ze współspadkobierców, należy do sądów rozpoznających sprawę merytorycznie, a Sąd kasacyjny mógłby ją zakwestionować tylko wtedy, gdyby była rażąco błędna lub oparta na stwierdzeniach oczywiście sprzecznych z dokonanymi ustaleniami (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 27 kwietnia 2000 r., I CKN 268/00, Lex nr 51350, z dnia 28 marca 2003 r., IV CKN 13/01, Lex nr 583958). Taka sytuacja nie zachodzi w odniesieniu do kwestionowanego w skardze orzeczenia, gdyż Sąd Okręgowy wskazał na istotne prawnie okoliczności, które przesądziły o przyznaniu spornej nieruchomości wnioskodawczyni. W postanowieniu z dnia 27 kwietnia 2000 r., I CKN 268/00 (por. również postanowienie z dnia 3 października 2008 r., I CSK 82/08, Lex nr 548746) Sąd Najwyższy wyjaśnił, że kodeks cywilny nie zawiera przykładowego katalogu okoliczności, o których mowa w art. 212 § 2 k.c., pozostawiając dokonanie wyboru sądowi. Prawidłowe zastosowanie tego przepisu polega zatem na ustaleniu i rozważeniu okoliczności, które w danym stanie sprawy przemawiają za dokonaniem wyboru pomiędzy ubiegającymi się o rzecz współwłaścicielami (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 22 grudnia 1997 r., II CKN 544/97, Lex nr 738092). Sąd Okręgowy, przydzielając wchodzącą w skład gospodarstwa rolnego działkę nr 542/4, wnioskodawczyni wziął pod uwagę ostateczny wynik postępowania, w szczególności wysokość dopłaty, do jakiej zapłaty na rzecz wnioskodawczyni został zobowiązany uczestnik M. A. R. przy uwzględnieniu jego sytuacji majątkowej, tj. posiadanych przez niego oszczędności i możliwości zarobkowych. Podnosząc w skardze kasacyjnej, że rozstrzygając o przyznaniu wnioskodawczyni spornej nieruchomości Sąd Okręgowy nie uwzględnił przywiązania emocjonalnego uczestnika postępowania do tej nieruchomości, uczestnik nie

odniósł się do zagadnienia możliwości dokonania przez niego spłaty udziału nabytego przez J. R. w spadku w sytuacji przyznania tej nieruchomości uczestnikowi, co spowodowałoby dalsze zwiększenie kwoty dopłaty na rzecz wnioskodawczynie. Dokonując przydziału rzeczy wchodzącej w skład spadku, sąd powinien rozważyć usprawiedliwione interesy wszystkich uprawnionych (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 8 czerwca 1983 r., III CRN 111/83, Lex nr 8543). Przyznanie wyżej wymienionej nieruchomości uczestnikowi M. A. R. odbyłoby się kosztem zasługującego na ochronę interesu majątkowego wnioskodawczynie. Nie jest także skuteczne powołanie się w skardze kasacyjnej na to, że przyznanie wnioskodawczynie spornej nieruchomości jest sprzeczne z zasadami prawidłowej gospodarki oraz zasadami współżycia społecznego. Pomijając, że tak uzasadniony zarzut nawiązuje do treści innych niewskazanych w podstawach skargi kasacyjnej przepisów prawa materialnego, należy uwzględnić, że korzystanie z uprawnień wynikających z prawa własności nieruchomości nie musi być połączone z koniecznością osobistego zamieszkiwania na tej nieruchomości. Obecnie także uczestnik M. A. R. nie mieszka na przyznanej wnioskodawczynie nieruchomości. Z ustaleń dokonanych przez Sąd Okręgowy nie wynika także, powołana w skardze kasacyjnej okoliczność, że matka uczestnika postępowania przed śmiercią wyraziła jako ostatnią wolę zamiar przekazania całego gospodarstwa rolnego M. A. R. Nawet gdyby założyć hipotetycznie, że tak było w istocie, to wola zmarłej matki uczestnika postępowania nie miałaby charakteru wiążącego dla sądu i mogłaby zostać potraktowana jedynie jako wskazówka dla dokonania określonego działu spadku, jeżeli analiza całokształtu ustalonych okoliczności sprawy nie sprzeciwiałaby się takiemu sposobowi działu spadku.

Z tych względów skarga kasacyjna podlegała oddaleniu na podstawie art. 398¹⁴ w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.

jw